

DOI: 10.30520/tjsosci.880196

**TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS SİSTEMİNE JAK BANKACILIK VE
KARZ-I HASEN SİSTEMİ ÖNERİSİ**

*JAK BANKING AND QARD-AL HASAN SYSTEM PROPOSAL FOR INTEREST-FREE
FINANCIAL SYSTEM BASED ON SAVINGS*

Mustafa BEYBUR¹

Murat ÇETİNKAYA²

ÖZET

Türkiye’de tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi ve bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin varlığı 1991 yılına dayanmaktadır. 30 yıldan bu yana faaliyetlerine “elbirliği” sistemi adı veren bu şirketlerin sayısı özellikle 2018 yılından bu yana hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Bu çalışmada tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi ve bu alanda faaliyet gösteren şirketler hakkında bilgi verilmiş ve bu şirketlerin faaliyetlerinin katılımcılar açısından oluşturduğu riskler ortaya konulmuştur. Bununla birlikte bireysel müşterilerin konut ve taşıt ihtiyaçlarının faizsiz finans ile karşılanması için İsveç’te kooperatif bankacılığı sisteminin bir örneği olan JAK bankacılık sistemi ve katılım bankacılığı finansman ürünlerinden karz-ı hasen sistemi ile oluşturulabilecek yeni bir finansman modeli önerilmiştir. Ayrıca tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesi gereken hususlar konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi, Katılım Bankacılığı, JAK Bankacılık, Faizsiz Finans, Karz-ı Hasen

ABSTRACT

The interest-free finance system based on savings and the existence of companies operating in this field in Turkey dates back to 1991. The number of these companies, which have been calling their activities the “cooperative” system for 30 years, has increased rapidly, especially since 2018. In this study information about the interest-free finance system based on savings and the companies operating in this field was given and the risks posed by the activities of these companies for the participants were revealed. However, in order to meet the housing and vehicle needs of retail customers with interest-free finance, JAK banking system, which is an example of the cooperative banking system in Sweden, and a new financing model that can be created with the karz-ı hasen system from participation banking financing products have been proposed. In addition; recommendations were made regarding the issues that require the regulation and supervision of the interest-free finance system based on savings.

Keywords: Interest-Free Finance System Based on Savings, Participation Banking, JAK Banking, Interest-Free Finance, Qard-Al Hasan

¹ Öğretim Görevlisi, Dicle Üniversitesi Çermik Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, mustafa.beybur@dicle.edu.tr, ORCID:0000-0003-0538-7155

² Profesör Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, m.cetinkaya@hbv.edu.tr, ORCID:0000-0002-1698-4222

1. GİRİŞ

Bankaların konut veya taşıt alımları için uyguladıkları kredi faiz/kâr oranlarının yüksek olması, bazı bireylerin kredi puanlarının kredi alamayacak düzeyde olması, faiz/kâr oranı tabanlı bir sistemi kullanarak taşıt ya da konut edinme isteğinde bulunmayan vatandaşların sayısının yüksek olması gibi nedenlerle bireyler alternatif finansman yöntemlerine yönelmişlerdir. Faiz hassasiyeti olan bireyler konut/taşıtlarında ihtiyaç duydukları finansmanı genellikle katılım bankalarından karşılamaktadır. Katılım bankalarının ise özellikle konut finansmanında toplam bankacılık sektörü içerisindeki payının oldukça düşük seviyede olduğu gözlenmektedir. Bu da bazı bireylerin bu ihtiyaçlarını katılım bankalarının uygulamış olduğu fon kullandırım enstrümanları yerine tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinden karşılamayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de bireylerin konut/taşıtların finansmanı açısından bankacılık sektörünün dışındaki alternatif finansman yöntemlerinin başında tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi gelmektedir. Türkiye’de tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketleri ilk olarak 1991 yılında taşıt alımı için kurulan bir şirketle başlamış olmasına karşılık, özellikle 2018 yılından bu yana sayılarının hızla arttığı göze çarpmaktadır. Hızlı bir şekilde şubeleşme gösteren, büyük bir çalışan kitlesine sahip olan ve ciddi bir sözleşme büyüklüğüne ulaşan tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin hâlâ yasal bir düzenlemesinin de bulunmadığı gözlenmektedir. Hâlihazırda herhangi bir yasal düzenleme ve denetleme mekanizmasına sahip olmayan bu sistemde faaliyet gösteren şirketler, çok rahat bir şekilde kurulabilmekte ve mevduat toplayarak katılımcılarla sözleşmeler oluşturabilmektedirler. Herhangi bir otorite tarafından denetlenmeyen bu sistem, sisteme üye olan bireylerin gelecekte mağduriyet yaşamaları ve ülkenin finans sistemine olan güvenin zedelenmesi gibi ciddi riskleri barındırmaktadır.

Yapılan literatür incelemesinde, bu sistemin bazı kaynaklarda “elbirliği finansmanı” olarak (Tekerek, 2013; Ergüven, 2014; Kumbasar, 2016; Akpolat, 2018; Gürel ve Erkuş, 2020), bazı kaynaklarda ise “ipoteğe dayalı paylaşımlı faizsiz finansman sistemi” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Okur ve Çatıkkaş, 2018). Bu çalışmada sistem, herhangi bir karışıklığa yol açılmaması göz önünde bulundurularak, uluslararası literatürdeki haliyle “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi” olarak anılmaktadır.

2. TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS SİSTEMİ

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin temeli başta Almanya olmak üzere birçok ülkede uygulanan Yapı Tasarruf Sandığı sistemine dayanmaktadır (Öztürk, 2017). Yapı tasarruf sandığı sistemi, konut sahibi olmak isteyen katılımcıların birikimlerini bir araya getirerek konut yapmalarına dayanan bir sistemdir (Kılıç, 2007). Yapı tasarruf sandıkları yerel tasarrufların yerel krediye dönüşmesini ve bu şekilde sermayenin sadece verimli bölgelerde yoğunlaşmasının engellenmesi prensibi ile çalışmaktadır (Simpson, 2013: 12).

Yapı tasarruf sandığı sistemi Türkiye’de ilk olarak 1951 yılında Almanya sistemi örnek alınarak oluşturulmuş ve Emlak Bankası bünyesinde faaliyet göstermesine çalışılmıştır (Ergüven, 2019: 17). Söz konusu bu sistem 1963 yılına kadar konut ihtiyacını karşılamak üzere devam ettirilmiş ancak zaman içerisinde çeşitli nedenlerle başarıya ulaştırılamamıştır (Baştürk, 1989: 120).

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi; bu sistemin uygulayıcıları olan şirketler tarafından bireylerin bir grup olarak ele alınması ve organize edilmesi suretiyle, grupta yer alan kişi sayısına göre uyarlanan vadelerde sözleşme sahibi grup üyelerine taşıt ya da konut sahibi olma imkânı sunan sistem olarak tanımlanabilir (Tekerek, 2013). Diğer bir tanıma göre, kişilerin

konut ya da taşıt satın alama güdülerini için gereksinim duydukları finansmanın yine katılımcıların tasarruflarından karşılandığı bir finansal aracılık sistemidir (Dinç, 2019: 71).

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi uygulamasında, katılımcıların işletmecilerle şirketler ile sözleşme imzalaması için öncelikle talep ettikleri finansman bedelinin %6'sı ile %10'u arasında değişen bir tutarda hizmet bedelini ödeyerek sisteme üye olmaları gerekmektedir. Bu sistemde katılımcılar gruba katılmak için ödedikleri hizmet bedelinin dışında herhangi bir maliyete katılmak zorunda kalmamaktadırlar (Kurt ve Okur, 2019). Katılımcıların sahip olmak istedikleri varlığa dair finansman kullandırma işlemi ise finansman şirketleri tarafından teslimat olarak adlandırılmaktadır. Katılımcının varlığa sahip olma zamanı geldiğinde, şirket tarafından katılımcıya bildirim yapılmaktadır, katılımcı ise sahip olmak istediği taşıt ya da konutu belirleyerek şirkete bildirmektedir. Şirket yetkilileri katılımcının o döneme kadar yapmış olduğu tasarrufu ve satın alınan varlığın geri kalan bedelini nakden satıcıya ödemektedir. Katılımcının tasarrufu varlığın bedelinden düşüldükten sonra eksik kalan tutar şirket tarafından finansman olarak kullandırılmaktadır. Bunun karşılığında finansmanın geri ödenmeme riskini ortadan kaldırmak için finansmanı kullandıran şirket tarafından satın alınan varlık taşıt ise trafik siciline rehin, gayrimenkul ise tapu kaydına ipotek bırakılmaktadır (Koç ve Çekin, 2017: 13).

Şirketler tarafından zaman zaman düzenlenen kampanyalarla bankalara alternatif olan bu finansman yönteminin çeşitleri farklı algılsa da, genel olarak vade ortası teslim sistemi, peşinatlı sistem ve çekilişli sistem olarak üçe ayrılmaktadır. Bununla birlikte en az 40 kişiden oluşan gruplar oluşturulmakta ve yukarıda adı geçen temel üç sisteme bağlı olarak kişinin ödeme gücüne göre de alternatif ödeme planları oluşturulabilmektedir (Yazıcı, 2019).

2.1. Türkiye’de Bulunan Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Şirketleri

Türkiye’de bulunan tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin faaliyeti 1991 yılında otomobil finansmanına yönelik olarak başlamış ve 2005 yılından itibaren sisteme gayrimenkul finansmanı da dahil edilmiştir. 1991 yılından 2018 yılına kadar bu alanda Türkiye’de sadece dört adet tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketi bulunmasına karşın, son üç yıl içerisinde bu şirketlerinin sayıları oldukça artmıştır. Türkiye’de tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin kuruluş ya da faaliyetlerinin herhangi bir yasal ve sınırlayıcı mevzuatının olmaması, bu şirketlerin sayılarının hızla artmasına neden olmuştur.

Katılımcıların tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemini tercih etme nedenlerine yönelik yapılan bir araştırmada, katılımcıların %94’ü sistemi faizsiz olduğundan dolayı tercih ettiklerini bildirmişlerdir (Ergüven, 2014: 108). İslami finans kuralları çerçevesinde yapılacak tüm işlerin İslam hukukuna uygun olması şartı bulunmaktadır (Samad, Gardner and Cook, 2005). Söz konusu sistem içerisinde faaliyet gösteren şirketlerin tamamı ise gerek web sitelerinde, gerek şubelerinde, gerekse reklamlarında faizsiz finansman sağladıklarını vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında katılımcıların bu sistemi katılım bankalarının konut ya da taşıt finansmanı ürünlerine alternatif olarak tercih ettikleri söylenebilir.

Katılım bankalarının kuruluşlarının yasal bir mevzuata tabi olması, toplamış oldukları mevduatların 150.000 TL’ye kadar TMSF güvencesinde olması, faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde kamuya açıklanması ve aynı zamanda BDDK tarafından denetlenmesi gibi özellikleri, finansal sistem içerisinde katılım bankalarının güvenilirliğini arttıran özellikler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte şu anda katılım bankalarının toplam 1.061 adet şubesi bulunduğu ve son üç yıl içerisinde sadece 181 yeni banka şubesinin açıldığı gözlenmektedir³.

³ <https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

Tasarrufa dayalı faizsiz finans alanında faaliyet gösteren şirketlerin sayıları ise tam olarak bilinmemekle birlikte internet ortamından edinilen sınırlı bilgilere göre, Türkiye’de şu anda bu alanda faaliyet gösteren 35 şirketin bulunduğu ve toplam konut satışlarının %15’ini karşıladığı belirtilmektedir⁴. Diğer taraftan sistemde 250.000 civarında katılımcının bulunduğu belirtilmektedir⁵. Şu anda bu şirketlerin isimlerine tam olarak ulaşma imkânı bulunmamaktadır ancak aşağıda ulaşılabilen bilgilere göre, şubeleşmiş vaziyette olan 23 adet tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketinin kuruluş yılları ve şube sayıları yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de Bulunan Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Şirketleri

Sıra	Şirket	Kuruluş Yılı	Şube Sayısı
1	Eminevim	1991	125
2	Fuzulev	1992	93
3	Birevim	2016	95
4	Finansevim	2017	84
5	Hedefevim	2018	54
6	Katılmevim	2018	41
7	Birikimevim	2018	50
8	Tasarrufevim	2019	32
9	Morevim	2019	21
10	Öncevim	2019	24
11	Pamukevim	2019	4
12	İkizlerevim	2019	14
13	İktisatevim	2019	17
14	Çözüm Tasarruf	2019	37
15	Destekvim	2018	20
16	İmece Yatırım	2019	1
17	Yaşamevim	2019	33
18	Vizyonevim	2019	13
19	Mesken Finans	2020	11
20	Gelecek Tasarruf	2020	17
21	İhtiyaçevim	2020	11
22	Umutevim	2020	1
23	Doğruevim	2020	20
Toplam Şube Sayısı			818

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.⁶

⁴ <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/faizsiz-konut-edinme-icin-duzenleme-532701.html> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

⁵ <https://www.ensonhaber.com/ekonomi/faizsiz-ev-alma-modeli-yasalacak> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

⁶ Tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin kuruluş yıllarına dair bilgiler, 03 Şubat 2021 tarihinde şirket unvanlarına göre sorgulanarak www.ticaret Sicil.gov.tr adresindeki ticaret sicil gazetelerinden alınmıştır. Şube sayılarına dair bilgiler ise tabloda yer alan şirket web adreslerindeki şube bilgilerinden alınmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 2018 yılına kadar Türkiye’de sadece 4 adet tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketi faaliyet gösterirken, 2018 yılından bu yana bu şirketlerin sayısında hızlı bir artış yaşanmış ve ulaşılan kaynaklara göre bu şirketlerin şube sayısı 818’e yükselmiştir. Katılım bankalarının şube sayıları ile karşılaştırıldığında, bu şirketlerin şube sayılarının neredeyse katılım bankalarının şube sayılarına yaklaştığı göze çarpmaktadır. Bu da Türkiye’de banka dışı faizsiz finans sisteminin önemini gözler önüne sermektedir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre mevduat toplama yetkisi sadece ticari bankalar ve katılım bankalarına verilmiş durumdayken, tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin katılımcılarla imzaladıkları sözleşmeler uyarınca bankalar aracılığı ile mevduat topladıkları görülmektedir. Bankalar gibi mevduat toplama yetkisi bulunmayan bu şirketlere yatırılan mevduatlar doğal olarak herhangi bir güvence altında alınamamaktadır. Tasarrufa dayalı finans şirketlerinin bazıları katılımcılara güvence verebilmek adına, katılımcılarına yatırılan mevduat tutarınca banka teminat mektubu vermeyi önermekte ve bu şekilde güven tesis etme yoluna gitmektedir. Ancak buna rağmen bu uygulamanın tüm şirketler tarafından yapılmadığı gerçeğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, söz konusu bu şirketlerin yaşayacakları olası bir ekonomik sıkıntıda sözleşmeler uyarınca mevduat yatıran katılımcıların yatırmış oldukları mevduatların geleceği şu anda belirsiz bir durumdadır.

Katılım bankalarının gerek sermaye yapıları gerekse sermaye yeterlilikleri BDDK tarafından denetlenmekte ve bankacılık sisteminin güvenliği açısından toplanan mevduatın bir bölümü zorunlu karşılık olarak ayrılmaktadır. Buna karşılık tasarrufa dayalı finans şirketleri için aynı durumdan söz etmek mümkün değildir. Bu şirketler şu anda herhangi bir sermaye yeterlilik rasyosuna ya da bir düzenlemeye tabi değildirler. Bu nedenle bu şirketlerin büyük bir çoğunluğu yaşanacak olası bir ekonomik sıkıntının üstesinden gelebilecek sermaye yapısına da sahip değildir. Aşağıda Tablo 2’de Türkiye’deki katılım bankalarının ödenmiş sermaye tutarları ve Tablo 3’te Türkiye’deki tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin ödenmiş sermaye tutarlarına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Ödenmiş Sermayeleri (TL)

Banka Adı	Ödenmiş Sermaye
Kuveyt Türk Katılım Bankası	4.600.000.000
Vakıf Katılım Bankası	3.220.000.000
Türkiye Finans Katılım Bankası	2.600.000.000
Ziraat Katılım Bankası	1.750.000.000
Albaraka Türk Katılım Bankası	1.350.000.000
Emlak Katılım Bankası	750.000.000

Kaynak: www.tkbb.org.tr adresinden derlenmiştir.⁷

Tablo 2.’de görüldüğü üzere mevduat toplamaya yetkili olan katılım bankalarının ödenmiş sermaye tutarları oldukça yüksek miktarlardadır.

⁷ 08 Şubat 2021 tarihinde www.tkbb.org.tr adresinde yer alan 2020 yılı Eylül dönemi bankaların konsolide denetim raporlarında yer alan bilgiler kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 3. Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Şirketlerinin Sermayeleri (TL)

Şirket	Ticaret Sicil Gazetesi	Önceki Sermaye	Yeni Sermaye	Ödenmiş Sermaye
Eminevim	8.11.2018	30.000.000	300.000.000	300.000.000
Fuzulev	28.12.2020 (Sermaye Azaltım)	180.000.000	130.000.000	130.000.000
Hedefevim	25.12.2020 (Sermaye Azaltım)	120.000.000	67.500.000	37.500.000
Katılımevim	28.08.2019	10.000.000	50.000.000	20.000.000
İmece Yatırım	15.10.2019	5.000.000	15.000.000	15.000.000
Çözüm Tasarruf	Kuruluş Gazetesi		50.000.000	12.500.000
Mesken Finans	Kuruluş Gazetesi		50.000.000	12.500.000
Birikimevim	6.01.2020	5.000.000	30.000.000	11.250.000
Tasarrufevim	30.12.2020	400.000	30.000.000	7.800.000
İkizlerevim	25.01.2021	5.000.000	50.000.000	5.000.000
Birevim	29.07.2016	100.000	4.000.000	4.000.000
Morevim	12.11.2019	1.000.000	10.000.000	3.250.000
Finansevim	18.11.2019	1.000.000	10.000.000	3.250.000
Pamukevim	4.12.2019	240.000	10.000.000	2.740.000
Vizyonevim	Kuruluş Gazetesi		10.000.000	2.500.000
Yaşamevim	Kuruluş Gazetesi		1.000.000	1.000.000
Destekevim	5.09.2019	100.000	1.000.000	325.000
İktisatevim	Kuruluş Gazetesi		1.000.000	250.000
İhtiyaçevim	Kuruluş Gazetesi		1.000.000	250.000
Öncevim	Kuruluş Gazetesi		250.000	250.000
Gelecek Tasarruf	Kuruluş Gazetesi		500.000	125.000
Umutevim	Kuruluş Gazetesi		400.000	100.000
Doğruvim	Kuruluş Gazetesi		100.000	25.000

Kaynak: www.ticaret sicil.gov.tr adresinden derlenmiştir.⁸

Tablo 3'te bulunan tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin ödenmiş sermayeleri incelendiğinde; söz konusu şirketlerin büyük bir çoğunluğunun ödenmiş sermaye miktarlarının oldukça düşük seviyelerde olduğu göze çarpmaktadır. Katılım bankaları ile tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin ödenmiş sermayeleri karşılaştırıldığında, katılım bankalarının ödenmiş sermayelerinin söz konusu şirketlere göre oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir.

Mevduat toplama yetkisi olmamasına rağmen müşterilerden mevduat toplayan, bankalar gibi faaliyetleri şeffaf olmayan, şube sayıları neredeyse katılım bankalarının şube sayısına yetişen ve hâlihazırda herhangi bir finansal otorite tarafından denetlenmeyen tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin sermaye yapılarının bu denli zayıf olması, Türkiye'de bu sistemin şu anda ne kadar kırılğan olduğunu gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte ürün/hizmet satın alan bireylerin şikâyetlerini dile getirebildiği ve çözüm aradığı bir web sitesi olarak hizmet veren www.sikayetvar.com.tr adresinde, tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketleri ile ilgili 2.677

⁸ 03 Şubat 2021 tarihinde www.ticaret sicil.gov.tr adresine şirket bilgileri girilerek ticaret sicil gazetesi sorgulaması yapılmış ve bilgiler şirketlerin ticaret sicil gazetelerinden alınmıştır.

müşteri şikâyetinin olduğu gözlenmektedir⁹. 2020 yılında tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin BDDK tarafından denetleneceği ve yasal bir mevzuata tabi tutulacağına yönelik haberler çıkmasına rağmen bu konuda halen herhangi bir somut adım atılmadığı görülmektedir¹⁰.

3. TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS ŞİRKETLERİNE YÖNELİK ALTERNATİFLER

Katılımcılar açısından tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi alanında faaliyet gösteren şirketlerin barındırmış olduğu riskler göz önünde bulundurularak, bu faaliyetlere alternatif olabilecek JAK bankacılık sistemi hakkında bilgi verilmiş ve katılım bankacılığına yönelik yeni bir finansman modeli önerisinde bulunulmuştur.

3.1. JAK Bankacılık Sistemi

Temeli kooperatif sistemine dayanan JAK bankacılık sistemi gibi kredi kuruluşları ilk olarak 1849 yılında Almanya’da ortaya çıkmıştır. Yerel çiftçiler için tarım kredi kooperatifi olarak başlayan bu anlayış daha sonra tüm dünyaya açılmıştır (Premchander ve diğerleri, 2015: 15). Karşılıklı dayanışma şeklinde ortaya çıkan bu kredi kooperatifi fikri Almanya’dan İskandinav ülkelerine sıçramış ve İsveç JAK sistemi bu fikrin öncüsü olmuştur (Lewis ve Conaty, 2012: 53). Birlikte dayanışma prensibi ile ortaya çıkan kooperatif bankacılığı ise günümüzdeki mikro finans kuruluşları ile benzerlik göstermektedir (Fonteyne ve Hardy, 2011). Bununla birlikte JAK bankacılık sisteminin kredi kooperatiflerinden farklı olduğunu vurgulamak da gerekmektedir. Kredi kooperatifleri genellikle bir banka ya da kamu kaynakları ile oluşturulan kaynakları üyelerine kredi olarak kullanmaktadır. Buna karşılık JAK bankacılık sisteminde ise üyelere kullanılan fonlar yine üyelerin tasarruflarından sağlanmaktadır (Besley, 1995).

İlk olarak büyük depresyon sonrası yüksek faiz yükü ile karşılaşan çiftçiler tarafından 1931’de Danimarka’da kurulan kooperatif ismini klasik ekonominin temel faktörlerinden almaktadır. Jord (Toprak), Arbejde (Emek) ve Kapital (Sermaye) kelimelerinin baş harflerinden oluşan JAK, ekonomik istikrarsızlığın temel nedeninin faiz olduğu fikrine sahiptir (Vichi, 2013: 32). İlk girişiminde faizsiz yerel bir para birimi üreten JAK, bir süre sonra otoriteye tehdit olarak görülmüş ve 1933’te faaliyetine son verilmiştir. İkinci ve üçüncü girişimleri ise 1934 yılında başlamış ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu girişimler de başarısız olarak sonuçlanmıştır. (Türk, 2020: 56-57).

1965 yılında bir grup kişi tarafından JAK fikri Danimarka’dan İsveç’e getirilmiştir. 1967 yılında İsveç JAK girişiminde ilk mevduat toplanmış ve 1970 yılında ilk finansman kullanımı yapılmıştır. 1980-1990 yılları arasında İsveç ekonomisinin yaşamış olduğu resesyon nedeniyle JAK sisteminin üye sayısı oldukça artmış ve 1997 yılında JAK sistemine İsveç hükümeti tarafından bankacılık lisansı verilmiştir. Bu şekilde sistemdeki katılımcıların mevduatlarının bir bölümü güvence altına alınmıştır. Bu güvence sonucunda JAK bankacılık sisteminin katılımcı ve mevduat miktarı ciddi artışlar göstermiştir. JAK bankacılık sistemi son

⁹ Toplam şikâyet sayısı 08 Şubat 2021 tarihinde www.sikayetvar.com.tr adresinden tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin unvanları sorgulanarak elde edilmiştir.

¹⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/faizsiz-konut-edindirme-sistemi-yasalasiyor/1980091> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

dönemlerde İngiltere, Almanya, Hollanda, Kanada, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin de dikkatini çekmeyi başarmıştır (Türk, 2020: 57).

Katılımcılar JAK bankacılık sistemine üye olmaları durumunda bazı masraflara katlanmak durumunda kalmaktadırlar. Bu sistemde bankanın yönetim giderleri ve fon kullandırım maliyetleri katılımcılar arasında adil bir şekilde paylaşılmaktadır. Bununla birlikte üyeler tarafından bankaya yıllık üyelik ücreti ödenmekte ve bu ücretler bankanın öz kaynaklarına eklenmektedir. Diğer taraftan JAK bankacılık sistemine üye olan katılımcılar tarafından kullanılan fon miktarının %6'sı kadar bir depozito bankaya yatırılmakta ve kullanılan fonun son taksitini takip eden 7-19 ay arasında depozito geri alınmaktadır (Martínez, Orellana ve Segura, 2019). Bu depozito sistemi JAK bankacılık sistemine sigorta işlevi sağlamaktadır.

JAK bankacılıkta katılımcılar tarafından biriktirilen mevduat katılımcıların kendi rızaları ile başka katılımcılarla paylaşılmaktadır. Bu sistemde katılımcılara kullandırılan finansman sadece yine katılımcıların mevduatlarından ve bankanın öz sermayesinden karşılanmaktadır. Bu yönü ile JAK bankacılık tam rezerv sistemi ile faaliyet göstermektedir. Katılımcıların sistemden fon almadan önce yaptıkları birikimler, fon kullananların fonu aldıktan sonra yapmış oldukları birikimler, bankanın hazine bonolarından elde ettiği gelir ve fon kullanım ücretleri bankanın fon havuzunun artmasını sağlamaktadır. Bankaya yatırılan mevduatların çekilmesi ve katılımcıların depozitolarını geri alması ise fon havuzunun azalmasına neden olmaktadır (Anielski, 2004: 16). Bununla birlikte İsveç JAK bankacılık sisteminde biriken sermayenin %20'si İsveç hazine bonolarına yatırılmaktadır.

JAK bankacılık sistemi geleneksel bankacılık anlayışından farklılık göstermektedir. Geleneksel bankacılık anlayışının aksine JAK bankacılık sisteminde kredi faizi bulunmamaktadır. Toplanan mevduatlara faiz verilmediği için kullandırılan fonlardan da faiz talep edilmemektedir. Diğer taraftan geleneksel bankacılık anlayışında bankanın sermayedarlarının olmasına karşılık, JAK bankacılık sisteminde banka katılımcılara aittir. Bunun bir sonucu olarak da banka yönetimi katılımcıların oyu ile belirlenmektedir. Likidite konusunda ise, geleneksel bankalar kısmi rezerv ile faaliyet gösterdiklerinden dolayı JAK bankacılık sistemine göre daha esnek durumdadırlar.

JAK bankacılık sisteminin, başka bir faizsiz bankacılık sistemi olan katılım bankacılığı ile benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır (Akmal, 2013: 10). Her iki bankacılık türü de faizi reddetmektedir (Chong ve Liu, 2009). Buna karşılık katılım bankalarında sermaye sahibi bulunması olgusu bankanın temel amacının kar elde etme olmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan JAK bankacılık sisteminde ise temel amaç, faizsiz bankacılık düşüncesinin yayılması ve ekonomik dayanışmanın güçlendirilmesidir (Kalthom ve Mohd., 2010).

3.2. Katılım Bankacılığına Yeni Bir Finansman Modeli Önerisi

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları konut ya da taşıt sahibi olmak isteyen müşterilere geleneksel İslami bankacılık enstrümanlarını kullanarak fon kullandırımı yapmaktadırlar. Katılım bankacılığının Türkiye’de geçmişinin fazla olmaması ve ticari bankalara göre sayılarının az olması gibi nedenlerden dolayı, katılım bankalarının toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı ticari bankalara göre düşük seviyede kalmaktadır. Buna karşılık yıllık gelişim oranlarına bakıldığında katılım bankalarının sektörün üzerinde bir gelişim gerçekleştirdiği göze çarpmaktadır¹¹. Aşağıda katılım bankalarının toplam bankacılık sektörü içerisindeki fon toplama, fon kullandırım ve toplam aktif mukayesesinin yer aldığı tablo bulunmaktadır.

¹¹ <https://tkbb.org.tr/veri/sektormukayese> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

Tablo 4. Katılım Bankalarının Toplam Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması (12/2020)

	Katılım Bankaları	Toplam Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı
Toplanan Fonlar	322.017	3.464.221	9,30%
Kullandırılan Fonlar	240.133	3.675.203	6,53%
Toplam Aktifler	437.092	6.107.832	7,16%

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği verilerinden derlenmiştir.¹²

Tablo 4’te görüldüğü üzere katılım bankaları bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin %7,16’sını, toplanan fonların %9,30’unu ve kullandırılan fonların ise %6,53’ünü oluşturmaktadır. Söz konusu bu rakamlara göre katılım bankalarının toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı her ne kadar düşük görünse de, toplam bankacılık sektörü içerisindeki pazar payının her geçen gün biraz daha yükseldiği gözlenmektedir. Buna rağmen özellikle fon kullandırmalarında toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı dikkate alındığında, katılım bankalarının yeni alternatif fon kullandırma yöntemlerine ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Konut ve taşıt finansmanında katılım bankaları tarafından genellikle murabaha yöntemi kullanılmaktadır (Kurt, 2019: 66). Murabaha yönteminde, katılım bankası müşterinin satın almak istediği konut veya taşıtı müşteri adına peşin olarak satın alır ve müşteri ile katılım bankası arasında belirlenen vade ve kâr oranı ile müşteriye vadeli olarak satışı gerçekleştirilir. Aşağıda yer alan tabloda katılım bankaları tarafından kullandırılan konut ve taşıt finansmanlarının toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı yer almaktadır.

Tablo 5. Banka Türüne Göre Konut ve Taşıt Kredisi Sektör Payı Dağılımı (12/2020)

Sektör Dağılımı	Banka Sayısı	Konut Kredisi Hacmi (Milyon TL)	Sektör Payı	Taşıt Kredisi Hacmi (Milyon TL)	Sektör Payı
Katılım Bankaları	6	25.195	9,05%	3.417	28,99%
Mevduat Bankaları	32	253.094	90,95%	7.957	67,51%
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	1	0,00%	413	3,50%
Toplam Bankacılık Sektörü	51	278.290	100,00%	11.787	100,00%

Kaynak: 2020 yılı Aralık ayı BDDK sektör verilerinden derlenmiştir.¹³

Tablo 5’e dair yapılan incelemede; taşıt finansmanında katılım bankalarının sektör içerisindeki payının iyi bir düzeyde olmasına karşılık özellikle katılım konut finansmanı konusunda sektörden almış olduğu payın oldukça düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Toplam konut satışlarının %15’inin tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketleri tarafından karşılandığı göz önünde bulundurulduğunda, katılım bankalarının konut finansmanında müşterilere murabaha yöntemine alternatif yeni bir konut finansmanı çeşidi sunması ve bu şekilde pazar payını arttırabileceği düşünülmektedir.

Tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin katılımcılara sunmuş olduğu finansman çeşidine benzer bir şekilde katılım bankaları İslami bankacılık fon kullandırma yöntemlerinden karz-1 hasen yöntemini kullanarak müşterilerinden mevduat toplayabilir ve aynı yöntemi kullanarak

¹² 2020 yılı Aralık ayı verilerinden elde edilmiş olup milyon TL olarak ifade edilmektedir.

¹³ <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021)

taşıtı ya da konut finansmanı sağlayabileceği düşünülmektedir. Karz-1 hasen, herhangi bir menfaat beklemeden sadece Allah (c.c.)'ın rızasını kazanmak adına ihtiyaç sahibine ödünç verme olarak tanımlanmaktadır (Durmuş, 2010). Buradan yola çıkarak katılım bankalarına önerilen finansman yöntemi de tamamen karz-1 hasen yöntemine dayanmaktadır. Bu yöntemde ileride taşıtı ya da konut sahibi olmak isteyen müşterilerin katılım bankalarına herhangi bir menfaat beklemezsizin karz-1 hasen sözleşmesi ile mevduat yatırımları sağlanmalıdır. Yatırılan bu mevduatlar ile bir karz-1 hasen havuzu oluşturulmalı ve havuzda biriken fonun yönetimi tamamen katılım bankasının sorumluluğunda olmalıdır. Müşterilerin belirli bir süreye kadar fon kullanmadan sadece birikim yapmaları sağlanmalı ve bu süre zarfında toplanan fondan gelir elde edilmesi sağlanmalıdır. Belirlenen sürenin sonunda katılım bankası tarafından mevduat yatıran müşterilere çekiliş yöntemi ile sırasıyla fon kullandırılmaları sağlanabilecektir. Fon kullanan müşterilerin ise karz-1 hasen sözleşmelerine sadık kalarak fon kullanımını sonrasında da ödemelerine devam etmeleri sağlanmalıdır.

Önerilen bu yöntemde geleneksel bankacılık sisteminin aksine karz-1 hasen havuzları tam rezerv ile çalışacaktır. Sistemin devamlılığı havuzdaki mevduat dengesinin iyi sağlanmasına bağlı olacaktır. Bu nedenle en önemli konu karz-1 hasen şeklinde fon kullanan müşterilerin fonu kullandıktan sonra da karz-1 hasen ödemelerine devam etmesidir. Her fon kullandırım işleminde olduğu gibi karz-1 hasen şeklinde kullandırılan fonların da geri ödenmeme riskine karşılık olarak alınacak taşıtı üzerine rehin, konut üzerine ise ipotek bırakılması şeklinde teminat oluşturulmalıdır. Bununla birlikte sistemin devamlılığının sağlanması amacıyla geri ödenmek üzere fon talep edenlerden belirli bir depozito alınması da sağlanabilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminde faaliyet gösteren şirketlerin Türkiye'deki varlığı 30 yıllık bir geçmişe dayanmasına rağmen son 3 yıl içerisinde bu şirketlerin sayılarının oldukça arttığı görülmektedir. Öyle ki şube sayıları katılım bankalarının şube sayısına yaklaşacak boyutlara ulaşmış ve bu sektör binlerce kişinin istihdam edildiği bir sektör durumuna gelmiştir.

Faizsiz bir şekilde finansman sağladığını belirten bu şirketlere ait web siteleri incelendiğinde, neredeyse hepsinin konvansiyonel bankalarda hesaplarının olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte İslami finans sisteminde icazet alınmadan hiçbir finans işleminin yapılmasının mümkün olmadığı da bilinmektedir. Tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin büyük bir çoğunluğunun web sitesinde ise faizsiz finans sistemi uyguladıkları açık bir şekilde belirtilmesine rağmen herhangi bir icazet belgesine rastlanmamaktadır. Ergüven (2014) tarafından yapılan bir araştırmada, söz konusu bu şirketleri tercih edenlerin %94'ünün sistemin faizsiz olmasından dolayı tercih ettiği belirtilmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren bu şirketlerin gerek konvansiyonel bankalar aracılığı ile mevduat toplamaları, gerek faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde açıklanmaması, gerekse icazet belgelerinin olmaması gibi nedenler bu şirketlerin ne kadar faizsiz olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bu nedenle bu şirketlerin faaliyetlerinin ne kadar faizsiz olduğuna dair denetleme yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Şu anda sistemde yer alan şirketlerin herhangi bir denetlemeye tabi olmaması bu alanda faaliyet gösteren şirket sayısının hızla artmasına neden olmuştur. 5411 sayılı Bankacılık yasasına göre mevduat toplama izni sadece katılım bankaları ile mevduat bankalarına verilmiş olmasına rağmen, bu şirketler bankalar aracılığı ile mevduat toplamaya devam etmektedir. Katılımcıların yatırmış oldukları bu mevduatlar şirketlerin direkt banka hesaplarına yatırıldığından dolayı herhangi bir güvence altına alınmamaktadır ve bu nedenle şu anda bile katılımcılar ciddi bir riskle karşı karşıya kalmaktadır. Öyle ki online şikayet platformu olan www.sikayetvar.com

adlı web sitesinde söz konusu bu şirketler ile ilgili 2.600'ün üzerinde şikayet bulunmaktadır. Bu nedenle katılımcıların mağduriyet yaşamamaları adına bu şirketlerin en kısa zamanda denetime tabi tutulması, kuruluş ve faaliyetlerinin yasal bir zemine oturtulması gerekmektedir.

Sektörde 300 milyon TL ödenmiş sermayesi ile 30 yıllık bir tecrübeye sahip olan şirket de, 25 bin TL ödenmiş sermayeye sahip olan 1 yıllık şirket de faaliyet göstermektedir. Söz konusu bu şirketlerin sermaye yapıları incelendiğinde büyük çoğunluğunun olası bir ekonomik sarsılmanın altından kalkabilecek durumda sermayeye ve tecrübeye sahip olmadığı gözlenmektedir. Olası bir finansal sarsılma durumunda bu şirketlerden herhangi birinin iflas durumu yaşaması, ülkenin finans sistemini olumsuz yönde etkileyebilecek ve finansal sektöre duyulan güvenin sarsılmasına yol açabilecektir. Bu nedenle en kısa zamanda söz konusu bu şirketlerin faaliyetlerinin mercek altına alınması gerekmektedir.

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin büyüklüğünün ulaştığı boyutlar göz önünde bulundurulduğunda bu şirketlerin sermaye yapılarının düzeltilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bu şirketlere JAK bankacılık sisteminde olduğu gibi bankacılık lisansı verilerek sadece mevduat toplama ve fon kullandırma faaliyetinde bulunarak faaliyetlerine devam etmeleri sağlanabilir. Bankalar gibi mevduat toplama ve fon kullandırma işlemlerinde bulduklarından dolayı ödenmiş sermaye miktarlarının, banka kurulması için gerekli asgari sermaye miktarı düzeyinde veya daha yüksek bir düzeyde olması sağlanabilir. Gerekli sermaye yeterlilik şartlarını sağlayamayan firmaların ise katılımcılarını mağdur etmeyecek şekilde faaliyetlerine son verilebilir ve sahip oldukları katılımcı sözleşmeleri gerekli şartları sağlayan başka bir şirkete aktarılabilir. Bununla birlikte bankalar gibi sermaye yeterlilik rasyosuna tabi tutularak söz konusu bu şirketlerin şubeleşme hızlarına sınırlamalar da getirilebilir.

Şu anda tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketleri çeşitli nedenlerden dolayı bankaların kredilendiremediği taşınmazların finansmanını da sağlamaktadır. Bu nedenle bu şirketlerin teminat durumları da bankaların sahip oldukları teminatlara göre zayıf kalmaktadır. Teminat sisteminin iyi işletilebilmesi için teminat altına alınacak gayrimenkullerin bağımsız ekspertiz firmaları tarafından ekspertizinin yapılması sağlanmalı ve bu şekilde teminat kalitesi artırılmalıdır.

Tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin toplam konut satışlarının %15'ini karşılayabilecek duruma geldiği ve şube sayılarının hızla arttığı, bununla birlikte katılım bankalarının da toplam bankacılık sistemi içerisindeki pazar payını her geçen gün arttırdığı göze çarpmaktadır. Bu veriler Türkiye'de faizsiz finansın toplum tarafından yüksek düzeyde tercih edildiğini göstermektedir. Bu nedenle katılım bankalarının da çalışmada öneri olarak sunulan karz-ı hasen sistemine dayalı veya buna benzer uygulamalar geliştirerek faizsiz finans enstrümanlarının sayısını artırması ve bu şekilde pazar payını yükseltmesi gerekmektedir.

Türkiye'de uygulanan tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin ve bu sistem içerisinde faaliyet gösteren şirketlerin bir kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde açıklanarak katılımcılarının aydınlatılması hem finansal sisteme hem de faizsiz finans sistemine duyulan güvenin yükselmesine neden olacaktır. Bu nedenle söz konusu bu şirketlerin faaliyetlerinin bir an önce denetlenebilir hale getirilmesi, katılımcılar tarafından yatırılan mevduatların bir bölümünün güvence altına alınması, gerekirse bu şirketlerin bankacılık lisansı altında faaliyet göstermesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akmal, H. S. (2013). Interest-Free Banking in Sweden: How Much Is It Islamic? *Proceedings of the Second International Conference on Emerging Research Paradigms in Business and Social Sciences (ERPSS 2013)* (s. 2-15). Dubai: Emerging Research Paradigms in Business & Social Research.
- Akpolat, M. O. (2018). Konut Satın Alma Maliyet Analizleri: Bankalar-Katılım Bankaları-Elbirliği Sistemi Karşılaştırması. *Yüksek Lisans Tezi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anielski, M. (2004). *The JAK Members Bank Sweeden - An Assessment of Sweden's No-Interest Bank*. Alberta-Canada: Anielski Management Inc.
- Baştürk, H. Z. (1989). *Türkiye'de Konut Politikası – Finansman Tedariki ve Kullanma Metodolojisi Üzerine Optimal Bir Yaklaşım*. Ankara: DPT.
- Besley, T. (1995). Nonmarket Institutions for Credit and Risk Sharing in Low-Income Countries. *Journal of Economic Perspectives*, 9(3), 115-127.
- Chong, B. S. ve Liu, M. H. (2009). Islamic Banking: Interest-Free or Interest-Based? *Pacific-Basin Financial Journal*, 17(1), 125-144.
- Dinç, Y. (2019). *Tasarrufa Dayalı Finans*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Durmuş, A. (2010). Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 315-330.
- Ergüven, M. (2014). Konut Finansmanında Elbirliği Sistemi: Müşterinin Elbirliği Sistemi Tercihleri Üzerinde Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergüven, M. (2019). Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi İçin İslami Finans İlkelerine Uygun Model Önerisi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fonteyne, W. ve Hardy, D. (2011). Cooperative Banking and Ethics: Past, Present and Future. *International Monetary Fund, Ethical Perspectives*, 18(4), 491-514.
- Gürel, A. ve Erkuş, Ş. (2020). Elbirliği (Faizsiz Konut Edindirme) Finans Sistemi ve Muhasebeleştirilmesi. *İstanbul Journal of Social Sciences*(28), 19-33.
- Kalthom, A. ve Mohd., I. A. (2010). Compliance to Islamic Marketing Practices Among Businesses in Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*, 1(3), 286-297.
- Kılıç, S. (2007). Konut Finansman Modeli Olarak Yapı Tasarruf Sandıkları; Almanya ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 231-246.
- Koç, İ. ve Çekin, Ö. (2017). Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi: İşleyiş, Değerlendirme ve Tasarım. H. M. Günay, Ş. Görmüş, İ. Koç, & Ö. Çekin içinde, *Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi* (s. 13). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kumbasar, M. (2016). Ev Sahibi Olmak ve Eminevim Örneği. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 155-166.

- Kurt, G. D. (2019). Gayrimenkul Finansmanında Katılım Bankacılığının Rolü: Elbirliği Modeli. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Kurt, G. D. ve Okur, M. (2019). Gayrimenkul Finansmanında Katılım Bankacılığı İçin Alternatif Bir Finansman Modeli: İpoteğe Dayalı Paylaşım Faizsiz Finansman Modeli. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 207-219.
- Lewis, M. ve Conaty, P. (2012). Sweden's JAK Bank Liberating Community Finance From The Ball & Chain of Compound Interest. M. Lewis, & P. Conaty içinde, *The Resilience Imperative: Cooperative Transitions to a Steady-state Economy* (s. 51-57). Gabriola Island-Canada: New Society Publisher.
- Martínez, M. V., Orellana, A. R. ve Segura, E. A. (2019). Cooperative Ethical Banking: An Analysis of Innovative Loan Transaction of JAK Medlemsbank. *Contaduría y Administración Próxima Publicación*, 64(4), 1-23.
- Okur, M. ve Çatıkkaş, Ö. (2018). Bir Gölge Bankacılık Uygulaması Olarak Gayrimenkul Finansmanında Alternatif Bir Faizsiz Finansman Modeli: İpoteğe Dayalı Paylaşım Faizsiz Finansman Modeli. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 384-400.
- Öztürk, A. (2017). Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sisteminde Fon Fazlası Varlıkların Değerlendirilmesi. H. M. Günay, Ş. Görmüş, İ. Koç, & Ö. Çekin içinde, *Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi* (s. 53). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Premchander, S., Chidambaranathan, M., Ugucioni, L., Sudin, K., Chaudhury, A. R., Singh, J. ve Jayachandran, R. (2015). *Study on Financial Cooperatives in the Context of Financial Inclusion in India*. New Delhi: Sampark Submitted to United Nations Development Programme (UNDP).
- Samad, A., Gardner, N. D. ve Cook, B. J. (2005). Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: The Experience of Malaysia and Bahrain. *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 69-86.
- Simpson, C. (2013). *The German Sparkassen (Savings Banks) A Commentary and Case Study*. London: Simpson Associates.
- Sönmez, C. (2021, 02 08). [www.trthaber.com](https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/faizsiz-konut-edinme-icin-duzenleme-532701.html). TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/faizsiz-konut-edinme-icin-duzenleme-532701.html> adresinden alındı
- Tekerek, S. (2013). Konut Finansmanında Banka Kredilerine Alternatif Modellerden “Elbirliği Sistemi” Üzerinde Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türk, E. (2020). Faizsiz Bankacılıkta Alternatif Bir Yöntem: JAK Bank ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vichi, G. (2013). A Particular Model of Interest Free Bank: The Case of JAK Bank in Italy. *Yüksek Lisans Tezi*. Floransa: Firenze: Università Degli Studi Firenze.
- Yazıcı, M. (2019). Konutta Alternatif Finans Yöntemi Olarak Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 2(3), 224-235.